

SOBRE LA INSCRIPCIÓ DE LA CALAGURRITANA SULPÍCIA (RIT 383), TROBADA A CONSTANTÍ

Jaume Massó Carballido

Fa gairebé tres-cents anys que és coneguda l'existència, al poble de Constantí, de la inscripció romana dedicada a una tal Sulpícia, natural de l'antiga *Calagurris Iulia* (l'actual Calahorra, a La Rioja). Molt recentment, al començament del mes d'abril de 2002, la peça va ser traslladada al lloc on és conservada actualment: a un pati interior de la casa número 55 del carrer Major, anomenada cal Brunet i propietat del senyor Josep Maria Ferré Cillanueva. No venia de gaire lluny, atès que fins aleshores havia estat encastada al peu d'una arcada interior d'un antic magatzem (utilitzat com a celler, quadres, etc) situat al número 48, pràcticament davant per davant de la casa anterior i també del mateix propietari. De portar a terme aquest trasllat se'n va encarregar el senyor Manuel Castro Moreno, administrador de les propietats constantinenques del senyor Ferré.

DESCRIPCIÓ DE LA PEÇA

Es tracta d'un bloc monolític de pedra calcària local (llisós), treballat en forma de pedestal d'estàtua. Les seves dimensions màximes són: 93 cm d'altura, 62 cm d'amplada i 55 cm de gruix. A la cara frontal hi ha gravada la inscripció llatina, distribuïda en onze línies. En un moment indeterminat, a l'època medieval o a la moderna, el bloc va ser reutilitzat com a pes o contrapès d'una premsa, probablement d'un trull d'oli. Aquesta reutilització va comportar la realització d'un rebaix que afectà la part central de la cara

Arcada del magatzem del carrer Major. El pedestal RIT 383 era al peu del pilar de la dreta.
Foto: Josep M. Sabaté (2002).

epigràfica, de dalt a baix (amb un solc d'uns 14 cm d'amplada i 3 cm de profunditat), tal com es pot veure a les il·lustracions. Aquest rebaix servia per a encabir-hi una tija, amb dos encaixos a les cares més estretes (superior i inferior del pedestal romà) en forma de falca, de planta trapezoïdal (el solc entra uns 41 cm del total de 55 cm, amb una amplada que passa dels 14 cm de la cara frontal fins als 23 cm de l'interior), de manera que la peça quedava perfectament subjectada per al seu ús mecànic. Tot i que reutilitzacions d'aquesta mena no són –afortunadament– massa freqüents, en coneixem tres exemples més a Tarragona i al seu entorn.⁽¹⁾

A més del solc vertical ja esmentat, que va fer desaparèixer les lletres centrals (i va trencar moltes de les veïnes) de les onze línies del text, hi ha diverses erosions que han malmès unes quantes lletres més de la inscripció (sobretot les del final de les dues primeres línies). La part conservada de l'epígraf és:

SVLPIC[--- ---]
 CALAGV[---]TANA[---]
 MATR[---]NAE
 HONEST[---]SIMAE
 VXO[---]I
 PVDIC[---]SIMAE
 MATRI[---]SSIMAE
 M•VETI[---]IVS•AELI
 ANVS MA[---]TVS ET
 SVLP•A[---]IANA
 FIL[---]

D'acord amb la proposta de lectura del professor Géza Alföldy, publicada al seu ja clàssic corpus *Die römischen Inschriften von Tarraco* (RIT), podem reconstruir la inscripció d'aquesta manera:

Sulpic[iae - -]
Calagu[rr]itana[e]
matr[o]nae
honest[is]simae,
uxo[r]i
pudic[is]simae,

(1) Són la inscripció MNAT 45122, trobada als afores de Tarragona i actualment conservada al Museu Nacional Arqueològic de la mateixa ciutat [vegeu Ballart Mario, E., «Máquinas contra Arqueología. Destrucción de restos históricos junto a "Ceratonía"», *La Voz de la Costa Dorada* (Reus), núm. 50, 18 de juliol de 1974, pàg. 18; Alföldy, G., «Der Senator Q. Gargilius Macer Aufidianus und seine Verwandten», *Chiron*, 8 (1978), pàgs. 361-376 + lám. 3, 2, i Massó, J., «Restes arqueològiques», *Nou Diari* (Reus), núm. 2010, 2 de setembre de 1996, pàgs. 4-5]; la RIT 913, trobada al nucli urbà de Reus però avui perduda [vegeu Vilaseca Borràs, L., «Una nueva inscripción romana en Reus», *Revista del Centro de Lectura* (Reus), èp. IV, núm. 8, febrer de 1953, pàgs. 87-88; Alföldy, G., *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, volum II, làmina CXXXVIII, 1, i Massó, J. & Ramón, E., «La inscripció romana del carrer de Montserrat», *Actualitat de Reus*, núm. 54, 4 de gener de 1984, pàg. 7], i la RIT 922, existent a l'església de Monnars [vegeu Batlle Huguet, P., «Inscripciones romanas inéditas de Tarragona», *Ampurias* (Barcelona), volum V (1943), pàg. 81, i la notícia «Troben un pedestal funerari romà a l'ermita de Molnars», *Nou Diari* (Reus), 17 de setembre de 1995, pàg. 9].

La inscripció RIT 383, quan encara era encastada al pilar de l'arcada.
Foto: Isidre Valentines (*Boletín Arqueológico*, 1950).

La inscripció MNAT 45122, procedents dels afores de Tarragona.
Foto: Arxiu fotogràfic del MNAT / R. Cornadó.

La inscripció RIT 913, quan era encastada a una casa del carrer de Montserrat (Reus).
Foto: arxiu del Museu Salvador Vilaseca, Reus.

La inscripció RIT 922, localitzada a l'església de de Monnars. Foto: Jaume Massó.

El pedestal RIT 383. Es distingeix clarament la part (ara, la superior) que era parcialment enterrada.
Foto: Josep M. Sabaté (2002).

*matri [pii]ssimae,
M(arcus) Vetii[l]us Aeli-
anus ma[r]tus et
Sulp(icia) A[el]iana
fil[ia].⁽²⁾*

Atesa aquesta lectura, veiem que només coneixem el *nomen* d'aquesta Sulpícia que –pel que sembla– pertanyia als *Sulpicii* calagurritans, dels quals és conegut un *Sulpicius Susulla* esmentat en una inscripció (CIL II, 2984) trobada a la mateixa Calahorra.⁽³⁾ Per contra, s'han conservat complets els noms del seu marit i de la seva filla. La traducció no presenta altres complicacions: “A Sulpícia [- - -], calagurritana, matrona honestíssima, esposa castíssima, mare pietosíssima, el seu marit Marc Vetili Elià i la seva filla Sulpícia Eliana [li van erigir aquest monument funerari].”

Gràcies a l'epigrafia, sabem que a Tàrraco hi va haver almenys un altre resident originari de *Calagurris*: *Caius Sempronius Fidus*. Aquest personatge, que havia exercit el càrrec de tribú militar a diverses legions romanes arreu de l'Imperi, va ser molt probablement coetani de l'esmentada Sulpícia, ja que ambdues inscripcions es daten al segle II dC.⁽⁴⁾

BREU HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

La primera referència coneguda a aquesta inscripció la trobem en dos manuscrits del començament del segle XVIII, en els quals apareix dibuixada en un estat de conservació pràcticament igual al d'ara. Un dels dos manuscrits es conserva a la biblioteca del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, amb el número de registre 508, i l'altre a la Biblioteca de Catalunya, registrat amb el número 742. Pel que sabem, es tracta de dos manuscrits confegits –de manera paral·lela– pels enginyers militars Josep Boy i Joan Grül, mentre treballaven a les obres de fortificació de Tarragona, durant la Guerra de Successió, pels volts dels anys 1710-1713.⁽⁵⁾

El número 508, o “manuscrit de Boy”, va ser publicat l'any 1996 pels Bibliòfils de Tarragona.⁽⁶⁾ La peça que ara ens interessa hi apareix dibuixada al foli 161 (dibuix número 107), amb una escala en pams catalans, però li manca el full en què hom especificava la

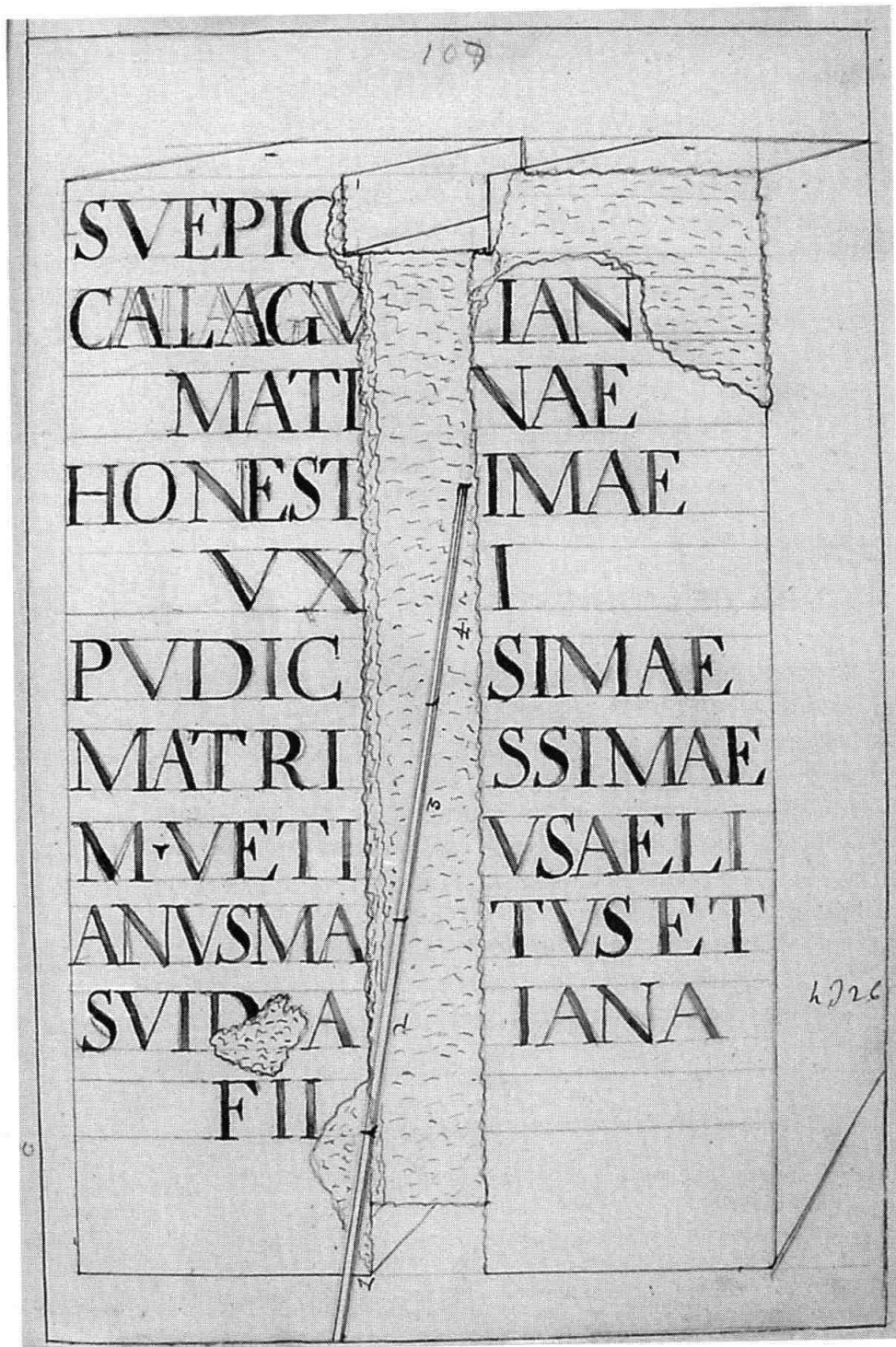
(2) Alföldy, G., *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, pàg. 208, núm. 383 + lám. LVIII, 3 (fotografia de Peter Witte).

(3) Hübner, E., *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, volum II del “Corpus Inscriptionum Latinarum”, Berlín 1869, pàg. 405, núm. 2984.

(4) Pel que fa a l'epígraf de Gai Semproni Fidus, vegeu Alföldy, G., *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, pàg. 168, núm. 306 + lám. XLIV, 1 i 3.

(5) Vegeu Massó, J., «Notes sobre escultures i inscripcions romanes a la Tarragona dels segles XVI, XVIII i XIX», *Faventia*, 11/1 (1989), pàgs. 83-108.

(6) *Joseph Boy. Recopilación sussinta de las Antigüedades romanas se allan del tiempo de los Emperadores Romanos en la Ciudad de Taragona y sus sercanias*, Tarragona 1996, amb un estudi crític –de J. Massó (pàgs. xxi-lxxxviii)– que recull força referències bibliogràfiques sobre ambdós manuscrits. Agraieixo al Sr. Francesc Tarrats, director del MNAT, i al Sr. Ramon Cornadó, fotògraf del mateix museu, les facilitats atorgades per a la reproducció de la làmina d'aquest important manuscrit.

La inscripció RIT 383, dibuixada al manuscrit de Boy (1713).
Foto: Arxiu fotogràfic del MNAT / R. Cornadó.

situació de la inscripció i les seves dimensions. Afortunadament, al manuscrit 742 –anomenat de vegades “manuscrit de Siscar”–,⁽⁷⁾ a més del dibuix corresponent (al foli 99, núm. 107, amb escala en peus anglesos), sí que hi –al foli 4, núm. 107– la referència escrita de la seva procedència:

Piedra de 3 pies de alto y de ancho 2 pies hallada en la Villa de Costantí.

Tot i la forma curiosa en què apareix el topònim (sense la primera ena), no hi ha dubte que es tracta de la nostra vila de Constantí.

La inscripció va passar pràcticament desapercibuda fins que no va ser publicada l'any 1869 per Emil Hübner, en el seu conegut recull d'inscripcions hispàniques, és a dir, al volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL). Hübner, però, sembla que no va veure directament la peça i que es va limitar a aprofitar –amb les correccions “d'ofici” corresponents– la transcripció continguda en un altre manuscrit conservat a Madrid, a la Real Academia de la Historia (C 70; 9/5491), un manuscrit que ell va anomenar *Anonymus Tarraconensis*. Aquest “Anònim Tarraconense” és, en realitat, una còpia no prou acurada –realitzada pels volts de 1752, molt probablement per l'erudit Andrés de Simón Pontero– del manuscrit de Boy.⁽⁸⁾ De tota manera, la lectura que en va fer Hübner és força similar a la que hem donat més amunt, gairebé només amb una variant pel que fa a la restitució del nomen del dedicant, que desenvolupa com VETtidVS. Atès que aquest *Anonymus Tarraconensis* no dona la procedència de la inscripció, Hübner situa la peça –de manera genèrica– a “Tarracone”.⁽⁹⁾

L'any 1950, a la secció de “Noticiario” del *Boletín Arqueológico* de Tarragona, es va donar compte de la localització del pedestal de Sulpícia:

[...] Esta inscripción la presenta un sillar utilizado en la construcción de una cuadra, propiedad de D. Luis Ferré Brunet, de Constantí, el cual nos ha dado todo género de facilidades para que pudiéramos reproducirla en nuestro Boletín.

El bloque de piedra blanca (mármol?) está colocado en posición tal que la inscripción está invertida y mide aproximadamente 0'90 m. x 0'60 m. Presenta en su parte central un rebaje [...] que mutila las líneas.

La notícia anava acompanyada d'una fotografia de la peça *in situ*.⁽¹⁰⁾

(7) Perquè un dels seus posseïdors, ja al segle XIX, va ser l'escriptor, historiador i bibliòleg reusenc Ramon de Siscar i de Montoliu.

(8) La portada d'aquest manuscrit diu tot això: “YNSCRIPCIONES, EPITAFIOS, / Y / COPIA / De algunas Estatuas, y Fabricas que / se hallan exhistentes en la / Ciudad y Campo de Tarragona, y / acreditan ser del tiempo en / que tubieron su as- / sientto, y Do- / minio los / Roma- / nos. / ADVIERTESE. / Que muchas Lapidas de ellas, no subsisten ã el / presente en España, porque los yngleses se / las llevaron en el tiempo intruso de Carlos III. Empe- / rador de Ale- / mania, en los primeros años de este / siglo XVIII. pero la copia de ellas se sacó antes de em- / barcarlas, por un Curioso Experto Español, / de cuyo original se ha trasladado, / como se figuran en este / Libro. / BARCELONA, Y ABRIL XV. DE M.DCC.LII.” Sobre la seva relació evident amb el manuscrit de Boy, vegeu Mayer, M., “Epigrafía hispánica y transmisión literaria con especial atención a la manuscrita”, *Épigraphie Hispanique. Problèmes de Méthode et d'Édition* (Burdeus, 1981), París 1984, pàg. 44, i l'edició esmentada a la nostra nota 6 (pàgs. lxiv-lxix).

(9) Hübner, E., *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, volum II del “Corpus Inscriptionum Latinarum”, Berlín 1869, pàg. 582, núm. 4326.

(10) “Hallazgos recientes. Lápida”, *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 30, abril-juny de 1950, pàg. 92 + lám. I, 2. La fotografia era del malaguanyat professor Isidre Valentines i el text –sense signar– va ser redactat segurament pel Dr. José Sánchez Real.

El pedestal RIT 383, ja instal·lat a cal Brunet. Foto: Josep M. Sabaté (2002).

Allí, formant part del brançal d'una arcada i amb la inscripció de cap per avall, la va anar a veure el professor Géza Alföldy, de l'Institut Arqueològic Alemany, l'any 1970.⁽¹¹⁾

I allí ha romàs fins fa poc. Com ja hem dit, actualment es conserva a cal Brunet, on també hi ha –des de fa molts anys– una altra peça epigràfica, igualment recuperada al terme constantinenc. La notícia de la seva troballa es va publicar, l'any 1949, al *Boletín Arqueológico*:

En una finca del término de Constantí propiedad de D. Luis Ferré Brunet, se ha hallado un trozo de mármol blanco que mide 0'40 x 0'25 x 0'08 m. [...]

Por uno de los lados, debajo de unos relieves que representan los escudos de Tarragona y Cataluña, se lee la inscripción

· S . PP . TARRA
FRAN . CISTER /
/ . VENTAL
//

Por el otro lado hay unas letras de unos 7 cm. de altura en las que se lee

E TIN
A DEO
/ IV

Probablemente es un trozo de lápida romana que se aprovechó a fines del siglo XVI para conmemorar alguna reparación u obra hecha por la ciudad de Tarragona. Esto se deduce de los escudos que muestra y de los nombres que aparecen inscritos y que se pueden completar, si se tiene en cuenta que en aquella época fué algunos años primer cónsul de la Ciudad, m. Francisco Cisterer y cónsul segundo m. Antonio Juan Ventallols.

Actualmente se conserva en la casa del citado Sr. Ferré, en Constantí.⁽¹²⁾

Pel que fa a l'antiguitat de la inscripció del dors del fragment d'aquesta mena de fita moderna, no podem donar la nostra opinió perquè la cara en qüestió no és a hores d'ara visible, car la peça roman fermament subjectada a la paret per mitjà de tres tiges metàl·liques. En tot cas, aquest possible epígraf llatí no apareix ressenyat al corpus del Prof. Alföldy.

(11) Val a dir que la inscripció apareix citada o transcrita en diverses publicacions posteriors a 1950, com ara Balil, A. & Ripoll, E., "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951", *Archivo Español de Arqueología*, XXV, Madrid 1952, pàg. 179; Vives, J., *Inscripciones latinas de la España romana*, Barcelona 1971, pàg. 374, núm. 3876, i pàg. 485, núm. 5273, o Massó, J., *Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'Antiguitat*, Constantí 1990, pàgs. 15-16 (+ coberta).

(12) [Sánchez Real, J.,] "Fragmento de lápida", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 25, gener-març de 1949, pàg. 51 + lám. I, 2-3 (fotografies d'I. Valentines).

Fragment de làpida, amb escuts de final del segle XVI, conservat a cal Brunet.
Foto: Isidre Valentines (*Boletín Arqueológico*, 1949).

Cara posterior de la làpida anterior, amb possible inscripció romana.
Foto: Isidre Valentines (*Boletín Arqueológico*, 1950).

La làpida amb els escuts d'època moderna, subjectada a la paret de cal Brunet.
Foto: Josep M. Sabaté (2002).